

Robert BADINTER (30 martie 1928, Paris – 9 februarie 2024, Paris), om politic, jurist și eseist francez. Licențiat în litere și drept al Universității din Paris (1948), obține o bursă a guvernului francez pentru un master în arte la Universitatea Columbia din New York (1949). Doctor în drept (1952), profesor la Universitatea din Dijon (1966), Besançon (1968-1969), Amiens (1969-1974), și în cele din urmă la Universitatea Paris I (1974), unde predă până în 1994, când devine profesor emerit. Paralel cu prodigioasa activitate profesională, cunoaște o strălucită carieră politică: este ministru al Justiției (1981-1986), apoi președinte al Consiliului Constituțional (1986-1995), sub președinția lui Francois Mitterrand. Între 1995 și 2011, este senator de Hauts-de-Seine.

În calitate de ministru al Justiției, Robert Badinter prezintă Adunării Naționale, pe 17 septembrie 1981, proiectul legii de abolire a pedepsei cu moartea, lege promulgată pe 9 octombrie 1981. În 1991, participă la elaborarea Constituției României. Din 1995, este președinte al Curții Europene de Arbitraj.

Se stinge din viață pe 9 februarie 2024, aducându-i-se un omagiu național în piața Vendôme din Paris, unde se află sediul Ministerului Justiției. Rămășițele sale pământești au fost transferate la Panteon în data de 9 octombrie 2025.

Traducătorul, Vsevolod CIORNEI (14 septembrie 1955, s. Lipnic, Ocnîța, Republica Moldova), scriitor român.

A debutat cu articole critice în volumul colectiv *Dintre sute de catarage*, Editura Literatura Artistică, 1984. Cărți publicate: *Cuvinte și tăceri*, Editura Literatura Artistică, 1989; *Istoria geloasă*, Editura Hyperion, 1990; *Cuvintele dintre tăceri*, Editura Cartier, 2002; *Cuvinte și tăceri*, antologie scoasă la Editura Cartier, în 2015; *De la A la Z sau O peregrinare prin dicționare*, Editura Cartier, 2025.

Semnează traducerea romanului *Maestrul și Margarita* de Mihail Bulgakov, Editura Cartier, 2004; *Toți oamenii Kremlinului* de Mihail Zăgar, Editura Cartier, 2017; *Istoria antisovietice de Oleg Panfilov*, Editura Cartier, 2021; *Basarabia și nobilimea ei în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea* (2 volume) de Vladimir Moroza, Editura Cartier, 2023; *Basarabia în componența Imperiului Rus 1812-1917* de Andrei Cușco și Victor Taki, Editura Cartier, 2024.

# ROBERT BADINTER IDISS

*memorii*

Traducere din franceză de VSEVOLOD CIORNEI

**CARTIER**

Ordonanța a șasea germană din 7 februarie 1942 ce impunea ora stingerii între ora 20 și ora 6 dimineața pentru evrei și interzicerea de a se muta cu traiul.

Ordonanța a șaptea germană din 24 martie 1942 ce extindea definiția evreului și aplica legislația anterioară asupra acestei categorii noi.

Ordonanța a opta din 29 mai 1942 ce impunea purtarea stelei galbene de toți evreii de la vârsta de 6 ani.

Instrucțiunea germană dată Companiei metropolitane ce le impunea evreilor să nu folosească, cu începere de pe 10 iunie 1942, decât ultimul vagon al metroului parizian.

Instrucțiunea germană adresată pe 3 iulie 1942 secretariatului general al PTT (Poșta Telegraf Telefon) ce le interzicea evreilor din zona ocupată să se folosească de telefon și de cabinele telefonice.

Ordonanța a noua germană din iulie 1942 ce le interzicea evreilor să frecventeze sălile de spectacol și accesul la anumite spații deschise pentru public, limitând la o oră pe zi (de la 15 până la 16) timpul în care evreii își putea face cumpărăturile.

## Cuprins

Capitolul I .....	7
Ștetlul .....	7
Capitolul II .....	17
Exodul .....	17
Capitolul III .....	32
La Paris .....	32
Capitolul IV .....	43
La Fontenay-sous-Bois .....	43
Capitolul V .....	52
Căsătoria dintre Charlotte și Simon .....	52
Capitolul VI .....	64
Anii 1930 .....	64
Capitolul VII .....	89
Dezastrul .....	89
Capitolul VIII .....	97
Ocupația .....	97
Epilog .....	127
Mulțumiri .....	129
Anexe .....	130

sărăcia, dacă nu chiar mizeria evreilor din *ștetlurile*<sup>3</sup> basarabene<sup>4</sup>. Rugăciunea de vineri seară se termina cu mulțumirile aduce Domnului care i-a dat pâine ca să-și hrănească familia. Era absurd în situația ei actuală. Dar formula o liniștea. Dumnezeu îi veghea familia în Franța la fel cum o făcea cândva în Basarabia. Idiss îi era recunoscătoare pentru binefacerile sale, dar acestea n-o mirau. Dumnezeu este drept, iar Idiss avusese partea ei de încercări pe acest pământ acolo, în Basarabia. Și aici, în această țară străină, nimic nu fusese ușor pentru ea.

Acum, când am depășit vârsta ei de atunci, mă gândesc la trecutul ei care este puțin și al meu. El mă tulbură, dar zâmbesc și eu, de parcă un povestitor ar sta în fața mea și ar evoca destinul bunicii mele în limba ei, al cărui accent mi-a legănat copilăria.

## Capitolul I

### *Ștetlul*

„Trebuie să știi, îmi spune vocea lăuntrică, că după plecarea soțului ei în armata țarului Idiss a rămas singură cu cei doi fii ai săi. A fost nevoită să locuiască la socri.” O femeie tânără măritată nu putea să locuiască singură într-un *ștetl*. Despre ce s-ar fi șușotit vecinii mereu bârfitori? Dar familia socrilor era săracă și trei guri de hrănit în plus erau o povară grea. Nu că ar fi fost egoiști sau zgârciți. Dar erau săraci, ca biblicul Iov. Idiss își ajuta soacra și făcea mai multe treburi prin casă decât îi reveneau. A învățat să brodeze și orna fețe de masă și prosoape pentru bogătașii din târg, *goii*<sup>5</sup> care locuiau pe malul opus al râulețului, lângă biserică. În zilele de piață se ducea în zori la iarmaroc și își întindea broderiile pe o masă pliantă. Micul ei comerț nu prea mergea, poate pentru că ea nu știa ce era la modă. Deseori Idiss se întorcea acasă cu capul plecat fără să fi vândut ceva, împreună cu Avrum, fiul cel mai mare, care avea patru ani și nu se despărțea de mama sa.

Într-o zi de iarnă, când zăpada se așternea pe pământ, iar vântul glacial a năvălit pe piața iarmarocului, un vânzător ambulant, văzându-i cum dărdăie de frig și ea, și Avrum, i-a spus: „Idiss, hai să te servesc cu un ceai la han ca să vă mai încălziți un pic”.

Acest teritoriu cu frontiere fluctuante acoperea mai ales Lituania, Polonia, Ucraina, Ungaria și România.

3 Sat populat de evrei în Rusia țaristă.

4 Basarabia este o regiune meridională de pe malul Mării Negre cu o istorie tumultuoasă. Rând pe rând otomană, rusească, românească, apoi sovietică, în prezent este moldovenească. A avut cândva o populație evreiască importantă. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial mulți evrei basarabeni au fost exterminați de naziști și de aliații lor români.

5 „Creștini”, în idiș.

Idiss a refuzat mai întâi. O femeie singură stând la han cu un bărbat, ce-o să creadă lumea? Dar Avrum repeta deja lângă ea: „Spune da, mamă, mi-e frig”. Și a acceptat. Și-a strâns marfa de pe tarabă și s-au dus la o izbă însemnată cu o firmă zugrăvită în culori vii și cu inscripția în rusă și în idiș *La Cocoșul fumător*. Ceea ce i-a spus vânzătorul în fața samovarului încins, în timp ce Avrum devora o prăjitură cu brânză, a făcut-o pe Idiss să nu-și creadă urechilor. Nu era o propunere indecentă, cum se temuse ea că avea să fie. Spre marea ei mirare, vânzătorul zise:

— Idiss, vrei să câștigi niște bani? Bani cinstiți, desigur, pentru că eu îl respect pe Dumnezeu și îmi respect soția.

Idiss îl privea în tăcere.

— Știi că suntem aici la două verste<sup>6</sup> de frontiera românească?

— Ei, și?, zise ea.

— Păi, de partea cealaltă, la români, o livră de tutun e cu două ruble mai ieftină decât aici, în Rusia.

Negustorul ambulant tăcu, își aprinse o țigară cu capătul aurit și continuă:

— Uite ce-ți propun: eu cumpăr aici de la niște țărani pe care-i cunosc tutun cu ridicata, din cel mai bun, desigur. Iar tu, tu ieși câte un paner în fiecare mână, treci granița pe o cărăruie de pădure pe care ți-o voi arăta, într-un loc unde nu se află nimeni niciodată. De partea cealaltă ai să găsești un prieten care te va aștepta, un evreu foarte de treabă. El îți va pune în fiecare paner câte un săculeț nu prea greu de tutun. Îți va da și un plic cu ruble înăuntru. Și ai să te întorci pe același drum. Nimeni n-o să vadă, nimeni n-o să știe. Ai să-ți primești, desigur, micul tău comision, e normal. Vei avea de lucru. Nu-i vei face niciun rău nimănui, nu vei fura de la nimeni, în afară decât de la statul care ne ia totul prin impozite nedrepte. E doar un fel de recuperare...

<sup>6</sup> Unitate de măsură a lungimii utilizată la timpul respectiv în Rusia, echivalentă cu 1 066,8 metri.

Idiss îl fixă cu ochii săi mari și albaștri, încremenită. Negustorul zâmbi, îi mai turnă ceai și îi dădu lui Avrum încă o bucată de prăjitură. Adăugă:

— Pentru fiecare tură, Idiss, îți voi da zece ruble. Nu-mi răspunde chiar acum. Gândește-te: zece ruble sunt bani buni. Câștigați cinstit, de la acești hoți de la vămile țarului.

— Dar dacă mă vor aresta cu panerile pline cu tutun, cine-o să ajung eu? Mă vor băga la închisoare, la sigur, și voi muri de rușine. Și soțul meu, Șulim, dacă află, ce-o să creadă? Că am devenit o traficantă, o femeie necinstită? Poate chiar el mă va gonii!

Negustorul zâmbi:

— Nu-ți face griji, Idiss. N-aș vrea ca o femeie ca tine, o fată cumsecade, să aibă necazuri. Am aranjat totul cu vameșii. Ei crapă de foame cu salariul lor mizerabil. I-am prevenit în privința zilei în care vei trece granița, se vor uita în altă parte. Au nevoie și ei de un mic adaos. E corect, nu-i așa?

Astfel Idiss cea onestă a devenit contrabandistă la frontiera ruso-română, de dragul bunăstării micii sale familii. Lucrurile s-au aranjat în decursul câtorva luni. Idiss le dădea banii socrilor, spunându-le că micul ei comerț mergea mai bine, că clienții erau mai mulți sau orice altceva. Păstra, prevăzătoare, și câteva ruble pentru ea, în așteptarea întoarcerii lui Șulim.

Dar într-o zi de iarmaroc în piața satului Idiss a văzut apărând în fața micii ei gherete silueta impunătoare a lui Ivan Petrovici, jandarmul satului, însoțit de adjunctul său, amândoi în cizme, cu șapcă de blană pe cap și cu săbii la șold. Idiss simți că-i stă inima în loc. Ei o priviră câteva clipe în tăcere. Apoi Ivan Petrovici, care purta un galon pe mânecă, i-a spus: „La ora patru, în seara asta, să te prezinți la postul de poliție, Idiss. Ora patru, fără întârziere”, repetă el. Idiss nu răspunse. În clipa ceea își dorea să fie moartă.

LIBRIS

La ora patru fără cinci minute Idiss, cu balotul de broderii sub-suoară, a deschis ușa comisariatului. Un planton i-a făcut semn să ia loc pe o bancă pe care sforăia un bărbat culcat. Câteva clipe mai târziu Ivan Petrovici a apărut în cadrul unei uși. I-a făcut semn să intre într-o cameră în care putea a fum rece. El se așeză la birou, îi arătă scaunul din fața lui: „Pune-ți balotul, Idiss, și ascultă-mă cu atenție. Traficul de tutun nu este pentru amatori. De șase luni tu treci granița ca să aduci tutun blond pe care îl livrezi știi tu cui. Nu-i voi pronunța numele, n-are rost. Dar dat fiind că ești o fată cumsecade își voi spune clar cum stau lucrurile. Acest trafic nu mai poate continua. Căpitanul bănuiește ceva, pune întrebări cu aerul de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic: «E nostim, sergent, s-ar putea spune că contrabanda cu tutun a încetat la frontieră. Voi, jandarmii, nu mai arestați pe nimeni. Totuși, în toate hanurile mirosul de tutun se simte de la o poștă. Cum ajunge el aici, tutunul blond? Pe drumul cel mare? Vameșii mi-au spus că n-au găsit nimic. Pe mici cărări lăturalnice? Dar n-a fost arestat nimeni de mult timp. Și atunci eu mă întreb sau mai curând vă previn, Ivan Petrovici. Vreau să înceteze contrabanda cu tutun și să-i arestați pe contrabandiști. M-ați înțeles? Vreau rezultate, nu rapoarte vagi despre supravegherea voastră. Vreau arestări, Ivan Petrovici. Și le vreau repede! Sau va fi rău pentru dumneavoastră și veți ajunge din nou la Chișinău să patrulați noaptea și să alergați după golani!»”

După ce și-a încheiat vorba, Ivan Petrovici, care nu-și luase ochii de la Idiss, i-a spus: „Ai înțeles? Asta vrea el, rezultate. Iar rezultatul ești tu, frumoasa mea. N-are rost să negi. Furnizorul tău le-a spus totul colegilor mei români, iar ei mi-au spus mie. Așa că ai face bine dacă ai recunoaște totul chiar acum.”

Innebunită de spaimă, Idiss a izbucnit în hohote de plâns: „O să vă dau tot ce am, sergent, jur, am făcut-o pentru copiii mei, n-am cheltuit nimic pentru mine. Fie-vă milă, sergent. Sunteți un

om cu suflet mare, fie-vă milă de o biată femeie al cărei bărbat se află în serviciul țarului”, adăugă ea, disperată.

Ivan Petrovici o privi. În spatele mustății sale înfricoșătoare el ascundea o inimă sensibilă la necazurile omului: „În loc să plângi, ascultă-mă, Idiss. Am o idee. Tu ai nevoie de acești bani, iar eu trebuie să-i dovedesc căpitanului că am ochii ageri. De aceea, pentru moment, te voi lăsa să-ți continui traficul. Dar de două ori pe lună ai să vii încoace cu tutunul tău. Te voi închide, vei petrece o noapte în celulă, îți voi confisca o parte din marfă și vei plăti o mică amendă. În așa fel tu mai câștigi vreo câteva ruble pentru copiii tăi, eu dovedesc că îmi fac treaba și toată lumea e mulțumită”.

Zis și făcut. În ziua stabilită, Idiss, îmbrăcată călduros, cu panerul pe jumătate plin cu tutun, a venit la comisariatul la care o cunoștea toată lumea. A adus cu ea, ascuns în paner, un *leiker*<sup>7</sup> mare și o sticlă de vodcă. Jandarmii de gardă au plasat-o singură într-o celulă sub zăvor. Au ridicat paharele în sănătatea ei. Idiss a plecat în zori, după ce a preparat la samovar ceaiul pentru jandarmi. Așa se scurgeau săptămânile și lunile din viața lui Idiss care în fiecare seară înainte de somn i se ruga Atotputernicului să-i aibă în pază fiii și să i-l readucă în sfârșit pe Șulim, frumosul ei soț.

\* \* \*

Șulim s-a întors, spre surprinderea tuturor, după cinci ani de absență. Într-o dimineață de primăvară, când satele sunt în floare și în sârbătoare, sacagiul satului l-a văzut pe un tânăr în manta militară coborând din diligența de la Chișinău. L-a recunoscut

7 Prăjitură tradițională evreiască.

îndată pe Șulim. Fără să mai stea pe gânduri, s-a grăbit să alerge până pe stradela unde locuiau socrii lui Idiss strigând: „Șulim e aici! Șulim s-a întors!” Obloanele de lemn au scârțâit, capul soacrei acoperit cu un batic s-a ițit pe fereastră, în timp ce ea repeta în idiș: „Ce tot spui? Ce tot spui? S-a întors Șulim?” Idiss se grăbea deja, îmbrobodită în șalul său, să alerge din toate puterile spre Șulim care și-a aruncat jos sacul și și-a desfăcut brațele.

Pentru a descrie fericirea lui Idiss ar fi nevoie de pana lui Gogol. Idiss era mărunțică, iar Șulim crescuse. Viața militară a transformat băiețandru de odinioară într-un flăcău voinic, numai mușchi, care purta o barbă scurtă, frezată la modă, diferită de cea a evreilor pioși. În uniformă, la lumina zilei, era frumos ca un tânăr prinț. Idiss plângea de bucurie și de dragoste, lipindu-se strâns de Șulim care în sfârșit se întorsese.

A venit în fugă și familia, la fel și vecinii. S-a strâns un grup de oameni în jurul familiei reunite, toți se minunau de întâmplare. Jurau că au spus întotdeauna că Șulim se va întoarce, chiar și cei care îi sugeraseră lui Idiss să ceară sfatul rabinului – nu îndrăzneau să spună „să divorțeze”. Toți își luau drept martori apropiații că au spus că Idiss avusese dreptate să aștepte, fiind convinsă că Șulim se va întoarce și fiind sigură de ea însăși. Însoțiți de acest alai, Șulim și Idiss au intrat în casa lor, cei doi băieți s-au agățat de mantaua tatălui de parcă el ar fi fost regele *șetlului*.

\* \* \*

S-a scurs un an. Din fericirea reîntâlnirii s-a născut mama mea, Șifra<sup>8</sup>. Dumnezeu a îndeplinit rugămintea lui Idiss care își dorea foarte mult o fiică. Șulim o iubea la nebunie. Când era acasă, n-o scotea pe Șifra din sărutări, joacă și dezmierdări. Dar celelalte visuri ale lui Idiss legate de întoarcerea lui Șulim nu s-au împlinit. El a deprins în armată obiceiuri detestabile. După cină îi plăcea să meargă la han și să se întâlnească acolo cu prietenii, unii dintre care au servit ca și el în armata țarului. Șulim nu bea alcool sau bea foarte puțin, doar din când în când un păhărel de votcă sorbit rusește, dintr-o înghițitură. Dar l-a acaparât alt demon: jocul. Putea să joace cărți ore în șir. Uneori câștiga și se întorcea acasă cu buzunarele pline de ruble. Dar cel mai adeseori pierdea și se întorcea în izbă fără nicio copeică, după ce semna confirmarea unei datorii pe care urma s-o plătească peste câteva zile cu dobânda pe o lună. Ca s-o plătească, Șulim, convins că în seara asta norocul va fi de partea lui, se întorcea la cărciumă cu câteva ruble pe care îi promitea să „le facă să rodească” lui Idiss care, înlăcrimată, nu-i refuza niciodată nimic în afară de indispensabilul pentru a hrăni copiii. În zorii zilei Șulim încă mai juca iar și iar, când cu noroc, când, de cele mai multe ori, cu ghinion. Noaptea trecea. Zeița Fortuna nu venea la întâlnire. Așa s-au adunat pierderile și datoriile. Disperată, Idiss plângea, rugându-l să se gândească la copii, implorându-l să nu mai joace. Șulim promitea cu înflăcărare să nu mai pună niciodată mâna pe nicio carte de joc – doar numai cât – să poată să-și plătească datoriile, doar încă o singură dată. Și ea îi dădea câteva ruble câștigate din greu pe care el le pierdea chiar în aceeași noapte.

8 Mama mea s-a născut pe 24 septembrie 1899 la Edineț, în Basarabia, pe atunci provincie a Imperului Rus.

De contrabanda cu tutun nu mai putea fi vorba pentru Idiss. Cum avea să-și justifice absența atunci când avea să stea arestată pe o noapte la jandarmi? I-a explicat totul lui Ivan Petrovici. El a înțeles situația și chiar i-a dat două ruble, zicând că sunt „pentru copii”. Iar Idiss mergea din când în când la comisariat să-l vadă și îi aducea o prăjitură pe care o gătea pe furiș ca să n-o vadă copiii și Șulim. Uneori vorbea despre soț cu Ivan Petrovici. El cunoștea viața, poate că i-ar da un sfat bun pentru a-și smulge soțul din patima lui pentru joc. O asculta cu răbdare. Știa deja totul, chiar și valoarea pierderilor lui Șulim. Stăpânul hanului era informatorul lui cel mai bun. Șeful jandarmilor clătina din cap ascultând-o pe Idiss, netezindu-și mustața și rostind cuvinte de încurajare. Șulim va înceta să joace, cu siguranță, i-a mai văzut și pe alții ca el care au ajuns să-și dea seama că își distrug viața și o distrugeau pe cea a familiei lor și că nu mai putea să continue în același fel. Era un moment greu de trecut, dificil pentru ea, dar întrucât Șulim îi iubea, pe ea și pe copii, avea să se lase de joc... Idiss îl asculta și ochii îi străluceau. El i-a dat ceea ce căutase ea când a venit: speranța și convingerea că Șulim era cu toate acestea un tată bun, un soț bun și că până la urmă se va lepăda de blestematele lui cărți din dragoste pentru ei. În încheiere, Ivan Petrovici i-a sugerat să-i facă o vizită rabinului pentru ca acesta să-l cheme la el pe Șulim și să-l facă să audă cuvintele Atotputernicului. Idiss n-a spus „nu”, dar știa că nu va merge la rabin. Îi era rușine să-i spună povestea ei. Idiss avea mândria ei în suflet și nu voia ca rabinul să cunoască ceea ce era păcatul lui Șulim: jocul de cărți pe banii copiilor săi.

\* \* \*

S-au scurs câțiva ani. Idiss a făcut cunoștință la piață cu un negustor ambulant bătrân evreu care vindea „articole de la Paris”, după cum afirma firma de deasupra tarabei lui. În realitate de la

Paris era doar numele. Dar fularele, șalurile, stofele, toate articolele purtau etichete scrise cu caractere latine, iar negustorul se folosea de aceste denumiri într-o limbă franceză bizară. Beneficiile erau împărțite juma-juma între el și Idiss, care devenise între timp o vânzătoare bună. Așa a făcut ea rost de resurse mai mari decât cele pe care le avea Șulim din activitatea sa de croitor pe care, după câteva încercări în alte domenii, a decis s-o practice. Unde mai pui că nu se eliberase de patima lui pentru joc. Dar Idiss ținea punga casei și avea grijă să strângă ceea ce câștiga Șulim, dar îi dădea ceea ce socotea necesar pentru cheltuielile lui personale. El nu se plângea, căci așa se obișnuia în sat. Idiss nu era zgârcită cu el, căci și-l dorea fericit și elegant. Astfel își petrecea familia zilele pașnice din *ștetl*.

\* \* \*

Dar pentru evreii din Idișland, mai ales cei din Basarabia, orizontul era mereu plin de pericole. Un antisemitism virulent își găsea în aceste regiuni frontaliere un focar în permanență gata să explodeze. Ura față de evrei nu era apanajul naționaliștilor ortodocși. Era impregnată de ea și administrația țaristă. În timp ce erau tolerați individual evreii din cercul de cunoștințe, comunitățile evreiești erau respinse colectiv. Din când în când disprețul se transforma în ură, iar insultele erau însoțite de violențe fizice. Evreii, ușor de recunoscut datorită ținutei lor ancestrale, erau bătuți, atacatorii le tăiau bărbile. Pogromurile<sup>9</sup> se dezlănțuiau în ghetouri, cu alaiul lor de incendii, jafuri și uneori omoruri. Atunci când valul violențelor se retrăgea, evreii își numărau morții și su-

9 Termen de origine rusă ce înseamnă „atac” sau „răscoală”. Pogromurile erau acțiunile colective violente contra evreilor ce se desfășurau în Imperiul Rus și în Europa Centrală.